

KATRI MERIKALLIO & ANTTI ÄMMÄLÄ

NÄIN SYNTYY RAUHA

**Martti Ahtisaaren CMI:n matka
suomalaiseksi menestystarinaksi**

Helsingissä Kustannusosakeyhtiö Otava

© Katri Merikallio, Antti Ämmälä ja Kustannusosakeyhtiö Otava 2024

ISBN 978-951-1-46603-1

OTAVA
KIRJAPAINO
Keuruu 2024

Sisällys

Esipuhe.....	7
OSA I: Ensimmäinen vuosikymmen.....	11
1. Hyvästi Linna, tervetuloa maailma.....	13
2. Kriisinhallintaa ja reilumpaa globalisaatiota.....	38
3. Acehiin vihdoin rauha.....	68
4. Tienavaajana EU:lle.....	111
5. Nobelista nostetta.....	122
6. Myanmarin umpisolmua avaamassa.....	139
7. Suomi tahtoo rauhavälityksen suurvallaksi.....	151
OSA II: Toinen vuosikymmen.....	167
8. Arabikevät ja kansanvallan kaipuu.....	169
9. Arushan ihme.....	189
10. Ei kestävää rauhaa ilman naisia.....	211
11. Rauhaa ukrainalaisten ehdoilla.....	227
12. CMI nyt ja tulevaisuudessa.....	256
Jälkisanat.....	282
Lähteet.....	285
Henkilöhakemisto.....	295

Katri Merikallio on kirjoittanut luvut 1, 2, 5, 6, 7 ja 10. Antti Ämmälä puolestaan luvut 4, 8, 9, 11 ja 12. Luku 3 on kirjoitettu yhdessä.

Esipuhe

Marraskuun 10. päivänä 2023 maailma oli tullut hetkeksi kylään Helsinkiin. Se kunnioitti presidentti Martti Ahtisaaren muistoa arvokkaasti mutta ei mahtipontisena.

Tuomiokirkossa saksofonisti Jukka Perko ja kitaristi Jarmo Saari muuttivat Amazing Grace -spirituaalin kuulaaksi pohjoismaiseksi jazziksi. Namibialaistaustainen Dora Puhakka luki Raamattua ndongan kielellä. Poikakuoro Cantores Minores siunasi laulullaan koko maailmaa. Niin Namibiaa, Indonesiaa kuin Kosovoakin. Siunaustilaisuudessa läsnä oli moni niistä maista, joiden historiaan Ahtisaari oli rauhantyöllään jättänyt pysyvän jäljen.

Hautajaiset koskettivat suomalaisia. Moni muisteli mutkattomia kohtaamisiaan presidentin kanssa. Ahtisaari myös edusti jotain, jota ei enää ollut. Rauhaa. Sota oli palannut Eurooppaan. Israelin ja palestiinalaisten uudelleen leimahtanut konflikti uhkasi syyttää koko Lähi-idän liekkeihin.

Missä nyt olivat rauhantekijät?

Emerituspiispa Eero Huovinen lohdutti hautajaisvieraita. ”Kun tänään olemme koolla tässä kirkossa, tunnemme kipeästi, että maailma on vielä levottomampi kuin silloin kun Martti Ahtisaari kamppaili rauhan hyväksi. Älkäämme kuitenkaan vaipuko epätoivoon vaan säilyttäkäämme se sama toivon henki, jolla Ahtisaari työskenteli.”

Tämä kirja kertoo heistä, jotka pitävät yllä toivon henkeä. Tämä on tarina CMI – Martti Ahtisaari Peace Foundationista.

Martti Ahtisaari perusti CMI-järjestön presidenttikautensa jälkeen vuonna 2000. Ahtisaaren mielestä maailma tarvitsi järjestön, joka erikoistuisi ehkäisemään ja ratkaisemaan konflikteja. Hän halusi vaikuttaa syihin, jotka ajoivat miljoonia ihmisiä kodeistaan. Aivan kuten Ahtisaarelle itselleen oli käynyt kaksivuotiaana, kun hän oli perheineen paennut Neuvostoliiton suurhyökkäystä Viipurista.

Ahtisaarella oli monta rakasta rauhanteosta, mutta hän korosti usein, että CMI on hänen elämäntyönsä tärkein perintö. Neljännesvuosisadassa CMI on kasvanut yhdeksi maailman johtavista rauhavälittäjistä. Se on poikkeuksellinen esimerkki suomalaisesta osaamisesta, jolla on globaali vaikutus.

Kurkistamme tässä kirjassa rauhavälityksen kulisseihin. Haluamme vastata kysymykseen: Miten rauha syntyy?

CMI on historiansa aikana edistänyt yli 50:tä rauhaneuottelua eri puolilla maailmaa. On korkean tason neuvotteluja konfliktin ytimessä. Indonesian Acehissa Ahtisaari ja CMI välittivät rauhan, joka on kestänyt jo lähes kaksikymmentä vuotta. Etelä-Sudanissa CMI auttoi neuvottelemaan sopimuksen, joka olisi voinut ratkaista verisen sisällissodan, mutta poliittinen tahto puuttui.

Useimmiten CMI:n työ on kuitenkin pitkäjänteistä puurtamista uutisotsikoiden katveessa. Työllä luodaan edellytyksiä sille, että rauha joskus koittaisi. Se on seminaareja muille rauhavälittäjille, jotta he osaisivat ottaa naiset mukaan neuvottelupöytiin. Se on työpajoja libyalaisille puolueille siitä, miten vaalikampanja rakennetaan. Se on kanavien auki pitämistä Myanmarin sotilasjunttaan tai Putinin hallintoon. Pitkäaikaisista kontakteista on hyötyä, kun rauhasta joskus neuvotellaan Ukrainassakin.

Rauhavälitys on myös hyvin arkista puuhaa. Se on lentojen ja hotellien varaamista. Se on tuolien ja pöytien järjestämisestä. Kyniä ja kokouslehtiöitä. Siitä huolehtimista, että nimi kyltissä on oikein. Se on koputtamista hotellihuoneen oveen, kun ministerillä on edellisiltä venähtänyt pitkäksi.

CMI:n menestyksen salaisuus on siinä, että rauha tehdään aidosti konfliktin osapuolten kanssa. Ahtisaaren hengessä heitä kunnioittaen ja kuunnellen. Välittäjä luo puitteet, joissa rauha voi syntyä. CMI voi työnsä epävirallisen luonteen ansiosta tarjota turvallisen tilan myös kaikkein luottamuksellisimmille keskusteluille. Siitä on hyötyä, kun maailma jakaantuu leireihin.

Tuntuu, että tässä rauhattomassa ajassa arvostetaan voimaa. Kun aset puhuvat, rauhasta on tullut jotain idealistista, jopa naiivia. Sota ei kuitenkaan luo kestäväää rauhaa, vaan siitä on neuvoteltava ja sovittava.

Suomella on rauhanvälityksessä paljon annettavaa. Toivomme, että uusi tasavallan presidentti Alexander Stubb vaalii Ahtisaaren perintöä. Stubb kulki Ahtisaaren jalanjäljissä kuusi vuotta CMI:n hallituksen puheenjohtajana. Hänellä on rauhanvälitykseen intohimoa ja osaa- mista. Niitä tarvitaan, sillä Ahtisaaren sanoin: rauha on tahdon asia.

Haluamme lämpimästi kiittää CMI – Martti Ahtisaari Peace Foundationia tuesta tähän kirjaan. Tämä kirja ei edusta CMI:n virallisia kantoja vaan on kirjoittajiensa näkemys asioista. Suuri kiitos myös Jenny ja Antti Wihurin rahastolle apurahasta.

Hangossa ja Helsingissä 20.3.2024

Katri Merikallio ja Antti Ämmälä

OSA I

Ensimmäinen
vuosikymmen

1.

Hyvästi Linna, tervetuloa maailma

Maaliskuun 1. päivänä vuonna 2000 se oli ohi. Presidentinlinnan Keltaisessa salissa Martti Ahtisaari ja Eeva Ahtisaari käittelivät vielä kertaalleen tuoreen tasavallan presidentin Tarja Halosen ja tämän puolison Pentti Arajärven. Vielä portaat alas ja Linnan pääovesta ulos. Musta auto lipui hiljaa portin läpi Suomen liput heiluen. Se oli siinä. Kuusi vuotta Suomen presidenttinä. Nyt oli uuden aika.

Presidentinlinnan eteen kerääntyneelle yleisölle vilkutti terve, 62-vuotias Martti Ahtisaari. Vain polvet tekivät vähän tenää, ja se oli näkynyt, kun Ahtisaari oli muutamaa tuntia aiemmin kivunnut eduskunnan puhemiehen korokkeelle pitämään jäähyväispuheensa. Mutta nyt Ahtisaari oli erinomaisella tuulella, hän oli energinen ja luottavainen tulevaisuuden suhteen.

Tyytyväisyyttä säteili myös Eeva Ahtisaari. Hän oli mielissään puolisonsa päätöksestä tyytyä yhteen presidenttikauteen. Oli myös jo aika, että Suomen presidentiksi nousee nainen, hän ajatteli.

Kuuden presidenttivuoden aikana oli Ahtisaaren läheisille käynyt ilmeiseksi, että vaikka presidentti arvosti suuresti tasavallan presidentin virkaa, kaikki siihen liittyvät tehtävät eivät saaneet häntä liekeihin. Vuosiin mahtui suunnaton määrä edustamista, lainsäädäntöä ja nimityksiä. Mutta kun tultiin lähemmäs Ahtisaaren osaamisen ydintä, kansainvälistä politiikkaa, avustajat näkivät, miten presidentin katseeseen syttyi valo ja asentoon tuli etunoja.

Mutta mitä Ahtisaari ryhtyisi nyt tekemään? Suomalaisilla oli aiempien presidenttien eläkeajoista vain niukasti kokemusta. Presidentti Paasikivi ja marsalkka Mannerheim kumpikin kuolivat melko pian toimikautensa päätyttyä mutta kirjoittivat vielä virassa ollessaan omat muistelmansa. Presidentti Kekkonen voimat puolestaan loppuivat samaan aikaan kuin hänen virkakautensa. Presidentti Koivisto oli vetäytynyt tuottamaan poliittista kirjallisuutta ja hoitamaan perheen tilaa Tähtelässä. Ryhtyisikö Ahtisaari siis kirjoittamaan muistelmiaan? Tuskin ainakaan hoitamaan puutarhaa.

Vain hetkeä aiemmin hän oli antanut vinkin tulevasta. Linnan jäähyväistilaisuuteen kertyneille eri maiden suurlähettiläille Ahtisaari paljasti pysyvänsä kansainvälisten tehtävien parissa vastakin ja uskoi tapaavansa lähettiläitä myös jatkossa.

Jo edellisen talven aikana Ahtisaari oli presidentin tehtävien lomassa pohtinut ääneen niin perheensä, ystäviensä kuin yhteistyökumppaneittensa kanssa, mikä olisi se uusi suunta, jota kohti hän lähitisi etenemään. Eeva Ahtisaari tiesi, että Martti ei jäisi aloilleen vaan ryhtyisi kyllä johonkin uuteen. ”Vaikka mehän olimme tuolloin jo eläkeiässä, ja olisimme voineet asettua aloillemme”, Eeva Ahtisaari sanoi syksyllä 2023. Erityisen usein näitä pohdintoja Ahtisaari kävi pitkäaikaisen ystävänsä, ministeri Jaakko Iloniemen kanssa. Juuri Iloniemen kanssa Ahtisaari oli 1960-luvulla luonut ulkoministeriössä Suomelle kehitysyhteistyön rakenteet, ja aatteen palo oli suurta. Nuorilla miehillä oli ollut tunne, että he olivat luomassa jotain aivan olen-naista uutta, ja maailmaa kiertäessään he verkostoituvat kokonaan uudella tavalla.

Lukuisten ulkoministeriön tehtävien päätyttyä Ahtisaari oli tehnyt vuosikymmenien ajan merkittävää uraa YK:ssa. Eritoten Namibian luotsaamista itsenäiseksi valtioksi arvostettiin maailmalla suuresti. Toistakymmentä vuotta kestäneen itsenäisyysprosessin aikana Ahtisaaren sitkeys ja neuvottelutaidot joutuivat toistuvasti koetukselle. Kun Namibia lopulta liittyi itsenäisten valtioiden joukkoon maaliskuussa 1990, tapausta juhlittiin eri puolilla maailmaa. Apartheidin kausi oli

päättymässä koko eteläisessä Afrikassa, ja Ahtisaari oli muutoksen keskeinen edistäjä.

YK-vuosien aikana luodut suhteet valtioiden päämiehiin ja keskeisiin kansainvälisiin vaikuttajiin olisivat vastakin merkityksellistä pääomaa.

Rauhanosingot jaossa

Kun valta vaihtuu, muutos viedään läpi vauhdilla. Tuona samana maaliskuun 1. päivän aamuna vuonna 2000 Ahtisaarten henkilökohdattaiset tavarat oli pakattu ja kannettu Mäntyniemestä Töölöön Ahtisaarten tulevaan, valtion omistamaan asuntoon. Ja jo samana iltana tuoreen tasavallan presidentin tavarat kannettaisiin Mäntyniemeen.

Ahtisaarten uusi koti oli mitä parhaimmalla paikalla Pohjoisella Hesperiankadulla tutussa ympäristössä. Näkymä ruokahuoneen kaarevasta ikkunasta aukesi suoraan puistoon, ja valoa tulvi sisälle myös olohuoneen suuresta ikkunasta. Niin Oopperatalo, Musiikkitalo kuin Finlandia-talo olivat kaikki kivenheiton päässä. Töölönlahden ympäristö tarjoaisi tulevana vuosina ihanteellisen ympäristön sauvakävelylle.

Uusi koti oli viehättävä, mutta Eeva Ahtisaari myöntää kaivanneensa Mäntyniemeen. Kuuden vuoden ajan hän oli päivittäin iloinut siitä, miten auringonvalo siivilöityi koko päivän ajan mäntyjen takaa suomalaisen kiven ja puun pintaan ja kuinka aurinko päätti päivän laskeutumalla Seurasaaressa sillan taakse. Arkkitehtien Reima ja Raili Pietilän kädenjälki loi levollisen tunnelman usein paineiseen presidenttiparin elämään.

Ahtisaaren työtilan ja toimistopalvelujen järjestäminen vaati enemmän järjestelyjä. Mauno Koivistolle työtilat olivat järjestyneet Suomen Pankin kautta. Presidentin kanslialla ei ollut tarjota Ahtisaarelle sopivia toimistotiloja, eikä edeltäjän jääminen kanslian nurkkiin ollut vaihtoehto. Aiempien vuosien yhteistyö presidentti Ahtisaaren ja ulkoministeri Halosen välillä oli ollut asiallista, mutta ystäviä kahdesta demarista ei tullut.

Niinpä Ahtisaaren työpaperit oli Linnassa pakattu muuttolaatikoihin ja kannettu presidentin käyttöön vuokrattuun toimistoon Erottajankatu 11:een. Sanoma Osakeyhtiön omistama neljä huonetta kattava tila oli aiemmin ollut yhtiön hallituksen käytössä, ja nyt se piti sisustaa entisen presidentin toimistoksi sopivalla tavalla. Avuksi saatiin tuttu sisustusarkkitehti Päivi Bergroth, jonka työn jälki oli näkynyt jo Mäntyniemessä. *Helsingin Sanomien* päätoimittajien kauniit vanhat huonekalut päätettiin säilyttää, ja lopputulos oli viihtyisä mutta kyllin arvokas. Entisen presidentin asettuminen Sanomien taloon ilahdutti kustantaja Aatos Erkköä.

Linnassa työskennelleistä avustajista Ahtisaarta seurasivat Erottajalle Matti Kalliokoski, Minna Järvenpää ja sihteeri Armi Lempiäinen. Kalliokoski oli siirtynyt presidentin erityisavustajaksi Nokian palveluksesta, Minna Järvenpää oli puolestaan työskennellyt ulkoministeriön Balkan-yksikössä ja päätynyt Linnaan presidenttikauden lopulla kirjoittamaan presidentille Balkaniin liittyviä puheita. Toimittaja Paavo Keisalo avusti puolestaan Ahtisaarta kirjoittamaan Kosovon vuoden 1999 tapahtumia valottavaa kirjaa *Tehtävä Belgradissa*.

Selvää Ahtisaarelle oli, että hänen tulevat tehtävänsä liittyisivät kansainväliseen politiikkaan ja rauhan rakentamiseen, mutta tilanne vaati vielä pohdintaa. Euroopassa ja maailmalla laajemminkin oli miltei koko 1990-luku eletty optimismin aikaa. Neuvostoliitto oli hajonnut hämmästyttävän rauhanomaisesti, Saksa oli yhdistynyt, kylmä sota oli päättynyt. Ehkäpä valtioiden väliset sodat ylipäätään olivat takanapäin. Elettiin rauhanvälityksen kulta-aikaa. Yhä useampaan konfliktiin oli mahdollista löytää neuvotteluratkaisu, vaikka kestävää rauhaa ei aina syntynytkään.

YK oli rauhanvälittäjänä voimiensa tunnossa. Sen nimittämät erityislähettiläät sekä yksittäisten valtioiden nimeämät välittäjät olivat niitä, jotka sukkuloivat rakentamassa rauhaa eri puolilla maailmaa. Jaakko Iloniemi muistaa, että tuolloin usein käytetty termi oli *peace dividend* eli rauhan osinko: kun rahaa ei enää tarvinnut sijoittaa niin

paljon puolustusmenoihin, se voitiin käyttää kansainvälisen yhteistoiminnan ja ihmisten hyvinvoinnin edistämiseen.

Lähiympäristössä oli toki edelleen ongelmia, Jugoslavian savua-
vat rauniot ja kipuileva Lähi-itä, mutta niiden ei uskottu horjuttavan maailmanrauhaa. Venäjällä valtaan oli vuosituhaten vaihteessa noussut Vladimir Putin. Tämän kylmä katse ja menneisyys KGB:n miehenä askarruttivat monia. Yhdysvaltain presidentti George W. Bush rauhoitteli eurooppalaisia kuuluisalla lausahduksellaan: ”Katsoin miestä silmiin, mielestäni hän oli hyvin suora ja luotettava. Sain käsityksen hänen sielustaan.” EU ja Venäjä lähestyivät toisiaan lukuisin sopimuksin, Euroopan neuvostoon Venäjä liittyi jo 1990-luvun loppupuolella, ja kiinnostuksensa EU-jäsenyyteen Venäjä ilmaisi entistä selvemmin. Vuonna 1997 perustettiin pysyvä yhteistyöneuvosto Naton ja Venäjän välille.

EU-maat puolestaan etsivät tapoja rakentaa yhteistä ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa. Se että eurooppalaiset eivät olleet kyenneet rauhoittamaan Balkanin aluetta ilman Yhdysvaltain apua, koettiin kiu-
sallisena. Kosovon ja Bosnia-Hertsegovinan auttamisessa jaloilleen olisi eurooppalaisilla näytön paikka.

Vaikka valtioiden väliset sodat vaikuttivat vähentyvän, kriisit eivät olleet kadonneet kartalta. Konfliktit olivat muuttumassa valtioiden sisäisiksi ja yhä monimutkaisemmiksi. Niiden ratkaiseminen vaati uudenlaista ajattelua ja uudenlaisia keinoja. Osin tämän takia YK:n ja rauhanvälitystä harjoittavien yksittäisten valtioiden rinnalle alkoi syntyä itsenäisiä, rauhanvälitykseen erikoistuneita järjestöjä. Epävirallisen asemansa takia nämä yksityiset rauhanvälittäjät kykenivät muun muassa keskustelemaan erilaisten aseellisten ryhmien kanssa, joista osa luokiteltiin terroristijärjestöiksi. Yksityiset rauhanvälittäjät pystyivät myös helpommin tuomaan rauhanprosessiin mukaan naisten ja nuorten kaltaisia ryhmiä, jotka usein jäivät virallisten neuvottelujen ulkopuolelle. Erilaisen profiilinsa ansiosta uusilla toimijoilla oli mahdollisuus tukea valtioiden johtamia virallisia rauhanponnistuksia.

Talven 1999–2000 taittuessa myös Ahtisaari oli alkanut vakavissaan pohtia, että entäpä jos hän perustaisikin kokonaan oman, rauhan rakentamiseen keskittyvän organisaation. Jaakko Iloniemi kertoo keskustelleensa päivittäin Ahtisaaren kanssa kansainvälisistä asioista – ja ystävänsä uudesta suunnasta. ”Alkoi hahmottua se, että keskeistä tulevassa toiminnassa olisi ihmisten valmentaminen neuvottelemiseen. Neuvottelemisen taito on ihan oma oppinsa. Martti ei ollut sitä opiskellut, vaan hänellä oli siihen luontaiset lahjat: hänellä oli taito kietoa ihmisiä omaan piiriinsä. Rauhanneuvottelijalle tällainen ominaisuus on kullan arvoista.” Kun tähän yhdistyi Ahtisaaren järjestelmällisyys ja määrätietoisuus, yhdistelmä tuotti neuvottelupöydässä tulosta. ”Ensin hän analysoi tilanteen, sitten asetti päämäärän ja sen jälkeen alkoi toteuttaa sitä peräänantamattomasti”, Iloniemi kuvailee.

Nämä ominaisuudet olivat toimineet jo silloin, kun Ahtisaari luotsasi YK:n pääsihteerin erityisedustajana Namibian irti Etelä-Afrikan miehityksestä itsenäiseksi valtioksi. Hanke oli kariutua jo alkumetreillä. Samana päivänä maaliskuussa 1989, jolloin Ahtisaaret laskeutuvat riemuitsevaan Windhoektiin, Namibian itsenäisyyttä ajanut sissijärjestö Swapo komensi arviolta 1 600 aseistettua nuorta taistelijaansa marssimaan Angolan puolelta kotiin Namibiaan. Käsky oli täysin vastoin yhteisiä sopimuksia. Ahtisaari teki päätöksen, joka oli hänen elämänsä vaikein: hän antoi Etelä-Afrikalle luvan komentaa tukikohtiin määrätyt joukot swapolaisia vastaan. Runsas 300 swapolaista ja 30 eteläafrikkalaista sotilasta kuoli muutaman päivän aikana. Maailma repesi raivoon, mutta työn Namibiassa oli jatkettava. Ahtisaari istui päivästä toiseen Etelä-Afrikan apartheid-hallinnon johtajien, sissiliike Swapon johdon sekä konfliktissa keskeisesti vaikuttaneiden kuubalaisten ja angolalaisten komentajien kanssa pitääkseen kiinni alkuperäisestä suunnitelmasta. Kenelläkään hänen keskustelukumppaneistaan ei ollut puhtaita käsiä. Ahtisaaren mielestä se on vääjäämätöntä. ”On maailman helpointa keskustella samanmielisten kanssa, mutta ei se asioita veisi eteenpäin. Pitää pystyä puhumaan niiden kanssa, joilla on valta, vaikka asiat olisivat kuinka hankalia”, hän ajatteli.

Jugoslavian raunioilla

Keväällä 1999 Presidentinlinnassa oli käynnistynyt täysin poikkeuksellinen työtehtävä, joka heijastui pitkälle Ahtisaaren tuleviin tehtäviin ja CMI:n syntyyn. Toukokuun 5. päivänä Mäntyniemessä soi puhe- lin. Langan toisessa päässä oli Yhdysvaltain varaulkoministeri Strobe Talbott Washingtonista. Ystävällisten tervehdysten jälkeen Talbott kysyi, olisiko Ahtisaaren kalenterissa aikaa lähiviikkoina ja voisiko tämä ajatella käyvänsä Belgradissa tapaamassa Jugoslavian presidentti Slobodan Miloševićia. Ahtisaari kuunteli kiinnostuneena.

Entisen Jugoslavian alue oli ollut liki kymmenen vuotta väkival- lan kurimuksessa. Jugoslavian hajoamissodissa oli kuollut jo arviolta neljännesmiljoona ihmistä, ja 2,5 miljoonaa oli joutunut pakenemaan kodeistaan. Miloševićin terrorin tuorein kohde oli Kosovo, eikä länsi todellakaan halunnut nähdä siellä toisintoa neljän vuoden takaisesta Srebrenican joukkomurhasta, jossa serbit tappoivat kylmäverisesti 8 000 muslimimiestä ja -poikaa.

Kun mitkään muut painostuskeinot eivät tuntuneet pysäyttävän Miloševićia, Nato alkoi keväällä 1999 pommittaa Serbiaa. Sen sijaan, että olisi nostanut valkoisen lipun ylös, Milošević vastasi pommituk- siin jopa Balkanin mittapuulla ennen näkemättömin ottein: hän päätti tyhjentää Kosovon sen albaanienemmistöstä. Parin viikon aikana ar- violta 850 000 albaania työnnettiin kivääreillä uhaten busseihin, juniin tai suoraan maantielle kulkemaan kohti Makedonian ja Albanian rajaa. Tuhansia kosovolaisia kuoli.

Talbottin soittaessa Mäntyniemeen Nato oli pommittanut Belgradia 43 päivää. Nyt venäläiset diplomaatit olivat välittäneet Washingtoniin viestiä, että Milošević saattaisi olla valmis laskemaan miekkansa, jos sen vastaanottajaksi löytyisi oikea ihminen. Talbotin mielestä Ahti- saari olisi sellainen.

Talbotin puhelusta käynnistyi runsaat kuusi viikkoa kestänyt ympärivuorokautinen diplomatian suurponnistus, johon Ahtisaa- ren lisäksi osallistui niin Yhdysvaltain, Venäjän kuin EU:n korkein

johto. Kesäkuun 2. päivänä 1999 Ahtisaari ja Venäjän entinen pääministeri Viktor Tšernomyrdin laskeutuivat Belgradiin. Haagin kansainvälinen tuomioistuin oli vain pari päivää aiemmin kertonut asettavansa Miloševićin syytteeseen rikoksista ihmisyyttä vastaan. Tulijat saattoivat vain aavistella, miten tieto vaikuttaisi tapaamiseen. Suuren hallintorakennuksen aulassa kristallikruunujen alla Ahtisaari kätteli totista Miloševićia. Miehet asettuivat istumaan vastakkain neuvotteluhuoneen pitkän pöydän ääreen. Ahtisaari sanoi tulleensa puhumaan Kosovosta. Jugoslavian oli aika saada uusi alku, Ahtisaari sanoi. Maalle piti löytää paikka demokraattisesta Euroopasta. Tämän jälkeen Ahtisaari luki ääneen kymmenkohtaisen tekstin, jonka sisällöstä hän oli vain muutamaa tuntia aiemmin päässyt lopulliseen yksimielisyyteen Tšernomyrdinin kanssa: Serbian sotilaat ja poliisi on vedettävä Kosovosta, ja rauhaa ylläpitämään tuodaan YK:n rauhanturvajoukot, heidän joukossaan niin Venäjän kuin Naton sotilaita. Kosovo saa laajan autonomian osana Jugoslaviaa. Pakolaisten turvallinen paluu taataan Naton avustamana.

Hymytön, tupakkaa tauotta polttava Milošević kysyi suoraan, voiko ehdotuksesta muuttaa vielä jotain. Ahtisaari vastasi, että tämä on paras tarjous, minkä hän voisi saada. Seuraavana päivänä Milošević ilmoitti, että rauhantarjous on hyväksytty.

Kesti kuitenkin vielä useita viikkoja ennen kuin tilanne ratkesi lopullisesti. Tuona aikana Venäjä kävi lähellä sotilasvallankaappausta ja maailma erittäin lähellä kolmatta maailmansotaa, kun omavaltaisen venäläiskenraalin Leonid Ivašovin joukot vyöryivät Kosovoon Pristinan lentokentälle vastoin Venäjän siviilijohdon päätöstä – ja yhdysvaltalaiskoneet olivat tietävästi jo ilmassa ampuakseen venäläiset huoltokoneet alas. Vaarallinen pattitilanne kesti useita päiviä.

Kesäkuun 10. päivänä 1999 YK:n turvallisuusneuvosto hyväksyi päätöslauselman 1244. Se määritteli askelmerkit Jugoslavian armeijan vetäytymiselle Kosovosta, albanialaisten sissijärjestön UCK:n aseidenriisunnalle, YK:n johdolla luotavan väliaikaisen siviilihallinnon perustamiselle ja pakolaisten turvalliselle kotiinpaluulle. Päätöslauselmassa

ei ollut Ahtisaarelle mitään uutta. Hän oli sanellut sen sisällön avustajalleen Matti Kalliokoskelle lentokoneessa kuukautta aiemmin sen jälkeen, kun oli puhunut asiasta YK:n pääsihteerin Kofi Annanin kanssa. ”Laitapas siihen alkuun, että International Peace Plan”, Ahtisaari oli tuolloin ohjeistanut Kalliokoskea. Tiekartta kohti itsenäistä Kosovoa oli luonnosteltu.

Clinton tarjoaa töitä

Miloševićin taivuttua Ahtisaari oli lentänyt Belgradista Kölniin, jossa 15 Euroopan maan johtajat ottivat hänet seisten taputtaen vastaan, ulkoministeri Tarja Halonen heidän joukossaan. Seisten taputtamaan ponnahti myös täysi salillinen toimittajia, jotka olivat raporttoimassa Kölnin kokouksesta. Saksan liittokansleri Gerhard Schröder sanoi onnitteilupuheessaan, että tämä päivä on loistava päivä Euroopalle. ”Mutta erityisen tärkeä tämä on Jugoslavian kansalle. Tämä on suuri päivä myös Suomen presidentti Martti Ahtisaarelle, koska hänen sinnikkyytensä, kärsivällisyytensä, diplomaattiset taitonsa ja johdonmukainen toimintansa mahdollistivat tämän lopputuloksen.”

Vain muutamaa päivää myöhemmin presidentti Bill Clinton soitti Mäntyniemeen. Hän onnitteli Ahtisaarta ja kysyi, olisiko tämä valmis ryhtymään YK:n erityisedustajaksi Kosovoon. Vaikka Venäjän joukot olivat purkaneet Pristinan lentokentän saarron, tilanne oli edelleen tulenarka. Ahtisaari totesi Clintonille, että hän oli nyt sattumoisin presidentti tällaisessa pienessä valtiossa kuin Suomi ja että hänellä oli presidenttikautta jäljellä vielä kahdeksan kuukautta. Clinton kysyi vielä, eikö näitä kahta voisi jotenkin yhdistää. Ahtisaari lupasi selvittää asiaa. Muutaman päivän kuluttua Ahtisaari palasi asiaan ja kertoi kauniin sanakääntein, että varmaankin joku toinen voisi hoitaa tehtävän oikein hyvin. Suomen ensimmäinen EU:n puheenjohtajakausi oli alkamassa vain muutaman päivän päästä. Se tietäisi paljon työtä.

Kosovon kriisin ratkaiseminen nosti Ahtisaaren kokonaan uudella tavalla parrasvaloihin maailmalla. Moni Ahtisaaren lähellä

työskennellyt ihminen sanoo, että hänellä on poikkeuksellinen kyky ilmaista äärimmäisen vaikeita ja ikäviä asioita ilman, että vastapuoli siitä suuttuu tai loukkaantuu. Neuvottelupöydässä se on kova valtti. Kosovo oli myös keskeisenä perusteena yhdeksän vuotta myöhemmin, kun Ahtisaarelle myönnettiin Nobelin rauhanpalkinto.

Soros tulee kylään

Maailman ja eritoten Euroopan huomio oli vuoden 2000 alussa edelleen Balkanilla. Minna Järvenpää tunsi alueen erittäin hyvin ja kykeni hankkimaan rahoitusta sinne suuntautuville hankkeille. Toinen Ahtisaarelle tutuksi tullut Balkan-tuntija oli Antti Pentikäinen. Ahtisaari pyysi Pentikäisen mukaan uuteen toimistoonsa erityisesti selvittämään vaihtoehtoja toimintojen muodoille.

Keväällä 2000 Erottajan-toimistolla pohdittiin tulevaisuutta. Nuoret hahmottivat kuvan nopeasti: ehkäpä suomalaisen neutraaliuden voisi yhdistää Ahtisaaren persoonaan ja tämän vuosien aikana karttuneeseen hyvään maineeseen. Ja vieläkin enemmän: oman organisaation osaaminen ja toiminta voitaisiin rakentaa niin, että konfliktien osapuolet voisivat Ahtisaaren avulla luottamuksellisesti pitää yhteyttä ja tavata. Ahtisaari itse painotti toistuvasti, että mahdollisen organisaation tuli olla itsenäinen, sen pitäisi kyetä toimimaan myös ilman hänen osallistumistaan.

Uuden organisaation perustamiseen tarvittaisiin myös sievoinen summa rahaa, jotta toimintoja voisi pyörittää luottavaisin mielin. Suuria pääomia Ahtisaarella ei kuitenkaan ollut. Löytyisikö toimintaan riittävästi varoja muualta?

Jo kesän 1999 lopulla Kosovo-ratkaisun ja Sarajevon huippukokouksen jälkeen presidentin kansliaan oli alkanut tulla tiheään tahtiin yhteydenottoja, niin onnittelijoiden kuin tapaamispyyntöjen esittäjien. Yksi yhteydenottajista herätti kuitenkin erityisen huomion. Hän oli yhdysvaltalainen miljardööri ja riskisijoittaja George Soros. Soros oli seurannut Ahtisaaren työtä ja kysyi, voisiko hän tulla

tapaamaan presidenttiä. Hän haluaisi keskustella Balkanin tulevaisuudesta.

Unkarilaissyntyinen Soros tunnettiin Suomessa ennen kaikkea valuuttakeinottelijana mutta myös filantrooppina, joka oli valmis käyttämään rahojaan sananvapauden, demokratian ja tasa-arvon edistämiseksi. Tätä varten hän oli perustanut Open Society -säätiön, joka jakoi vuosittain tuhansia apurahoja säätiön tavoitteita edistäville ryhmille ja yksilöille. Henkilökohtaisesta omaisuudestaan Soros oli lahjoittanut säätiön pääomaksi 34 miljardia dollaria.

George Soros oli syntynyt Budapestissä keskiluokkaiseen juutalaisperheeseen vuonna 1930. Kun natsi-Saksan joukot miehittivät Unkarin, Sorosin juristi-isä antoi pojalleen pysyvän oppitunnin auttamisen merkityksestä: hän saattoi lukuisia juutalaisperheitä turvaan. Yli puoli miljoonaa Unkarin juutalaista ei miehityksestä selvinnyt.

George Soros itse pääsi pakenemaan kotimaastaan 17-vuotiaana, ja hän päätyi opiskelemaan huippuyliopisto London School of Economicsiin. Siellä hän myös tutustui opettajaansa tieteenfilosofi Karl Popperiin ja sisäisti tämän ajatukset syvästi. Popperin ihanne oli avoin yhteiskunta, jossa valtio antaa ihmisten tavoitella onnea omalla tavallaan demokraattisen järjestelmän puitteissa vastakohtana totalitaariselle yhteiskunnalle. Yhdysvaltoihin Soros muutti vuonna 1956.

Ahtisaari ja Soros tapasivat ensimmäisen kerran kesällä 1999 Mäntyniemessä. Ahtisaaren lisäksi paikalla olivat Jaakko Iloniemi, Alpo Rusi, Pertti Torstila, Marko Ahtisaari sekä Matti Kalliokoski. ”Se oli hauska ja jännittävä aivorihi, jossa Soros avasi meille popperilaista maailmankatsomustaan. Hän oli hyvin mielenkiintoinen henkilö”, kuvaili *Suomen Kuvalehden* päätoimittaja Matti Kalliokoski.

Mäntyniemen ensitapaamisen jälkeen Soros otti tavakseen etsiä Ahtisaari käsiinsä, kun miehet olivat samassa kaupungissa. Keskustelut polveilivat usein Balkanin ja eritoten Serbian tilanteessa. Milošević istui edelleen Serbian johdossa, ja Soros puolestaan rahoitti avokätisesti maan demokraattisen opposition ponnisteluja. Soros kertoi Ahtisaarelle toimistaan Kiinassa ja ihmisistä, joita oli aiempina

vuosikymmeninä neuvonut. Ahtisaari puolestaan mietti ääneen, mitä ryhtyisi tekemään presidenttikautensa päätyttyä. Ajatustenvaihto oli kummallekin mieluisaa, ja miesten välille syntyi säännöllinen yhteys. Ahtisaari lupautui neuvonantajaksi Sorosin säätiöihin, kunhan presidenttikiiireet päättyisivät.

Myös Eeva Ahtisaari oppi ajan myötä tuntemaan Sorosia. Kun Soros täytti 85 vuotta, tämä järjesti kokonaisen juhluvuoden lukuisine tapahtumineen eri puolilla maailmaa. ”Osallistuimme hänen juhliinsa Budapestissä. En kokenut, että Soros olisi halunnut eritoten juhlia itseään vaan hän halusi sekä huomioida kaikkia yhteistyökumppaneitaan mutta ennen kaikkea tukea ponnistuksia sille, että yhteiskunnat olisivat mahdollisimman avoimia”, Eeva Ahtisaari muistelee tapahtumaa.

Budapestin juhlissa myös paljastui yllättävä yhteys Sorosin ja Suomen välillä. Soros oli pienenä poikana jakanut lehtiä ansaitakseen taskurahoja. Kun vuonna 1939 hänen korviinsa kantautui, että sota uhkasi kaukana pohjoisessa olevaa Suomea, yhdeksänvuotias George keräsi kaikki viikkorahansa ja lehdenjaosta saamansa kolikot pieneen nahkakukkaroon ja ojensi rahapussin sanomalehden toimitukselle. Haluan että nämä rahat annetaan Suomelle, poika ilmoitti.

Hinaaja paikalle

Toinen, vähemmän tunnettu mutta Ahtisaaren tulevien avausten kannalta merkityksellinen mies oli yhdysvaltalainen John Edwin Mroz. Hän oli perustanut vuonna 1980 EastWest Instituten, korkean tason ajatushautomon, joka tarjosi maailman keskeisille vaikuttajille epäviralliset puitteet käydä vuoropuhelua kylmän sodan keskellä. Saksojen yhdistymisen ja Neuvostoliiton kaatumisen jälkeen EastWest Institute kokosi niin venäläisiä, eurooppalaisia kuin yhdysvaltalaisia vaikuttajia etsimään ratkaisuja yhteisiin turvallisuuden ja vakauden ongelmiin yhdistyvässä Euroopassa.

1990-luvulla EastWest Institute pyrki tukemaan Jugoslavian rauhanoimaista siirtymää kohti demokratiaa järjestämällä yhteyksiä

opposition ja Miloševićin välille. Sen tapa ajatella ja toimia tuntui Ahtisaaresta erityisen mielekkäältä, sillä jos ihmisiltä puuttui rauha, heiltä puuttui kaikki: mahdollisuus koulutukseen, keinot hankkia toimeentuloa ja näkymä tulevaisuudesta. Elämä pelkistyi hengissä selviämiseen.

John Mroz itse toimi instituutin johtajana 34 vuotta. Hän oli seurannut tiiviisti Ahtisaaren toimintaa suurvaltojen ristivedossa Balkanilla. Syksyllä 1999 hän otti yhteyttä presidentin kansliaan ja tiedusteli, voisiko Ahtisaari ryhtyä järjestön puheenjohtajaksi. Presidenttikauden aikana se ei ollut mahdollista, Mrozille kerrottiin, mutta maaliskuussa 2000 Ahtisaari olisi vapaa mies. Ahtisaari lupautui alustavasti tehtävään, ja helmikuussa Mroz tuli tapaamaan häntä Mäntyniemeen. Vain muutamia viikkoa myöhemmin uuden puheenjohtajan nimi julkistettiin.

Myöhemmissä puheissaan Ahtisaari vertasi usein EastWest Institutea hinaajaan, jonka hallitukset ja erilaiset instituutiot kutsuvat apuun, kun ne yrittävät löytää ratkaisuja konflikteihin ja tarvitsevat kontakteja tai resursseja ongelmien ratkaisemiseksi. Tällainen niin sanottu toisen raiteen diplomatia oli vakiinnuttanut paikkansa kansainvälisen yhteisön toiminnassa.

Toinen tärkeä puheenjohtajuus Ahtisaarelle aukesi keväällä 2000 International Crisis Groupissa (ICG). ICG oli perustettu vuonna 1995, jolloin Ruandan, Bosnian ja Somalian tragediat olivat järkyttäneet maailmaa. Miten oli mahdollista, että kansainvälinen yhteisö ei osannut ennakoida väkivaltaisuuksien puhkeamista ja puuttua tilanteeseen riittävän ajoissa? Entinen Yhdysvaltain suurlähettiläs Morton Abramowitz veti valtiomiehistä koostuvaa ryhmää, joka halusi tähän muutosta. Syntyi itsenäinen järjestö, joka ryhtyi tuottamaan luotettavaa tietoa jännitteisiltä alueilta ja antamaan näin kansainväliselle yhteisölle aiempaa paremmat valmiudet ennakoida, ymmärtää ja estää kriisien puhkeamista. Se alkoi toimia ikään kuin maailman silminä ja korvina. ICG:n kivijalka oli ja on edelleen kentällä tapahtuva tutkimus. ICG:n raportit ja analyysit tulivat nopeasti tutuiksi jokaiselle kansainvälisen politiikan parissa työskentelevälle.

Kansainvälisten järjestöjen puheenjohtajuudet teettivät Ahtisaarelle ja hänen tiimilleen runsaasti työtä mutta myös antoivat paljon. Kokoushuoneiden suljettujen ovien takana pystyttiin puhumaan luottamuksellisesti vaikeimmistakin kansainvälispoliittisista asioista. Puheenjohtajalle myös maksettiin kunnollinen korvaus tehtävästä, ja palkkiot menivät myöhemmin suoraan CMI:n tilille kulujen kattamiseen.

Keväällä 2000 Erottajalla Ahtisaari jatkoi tiimensä kanssa suunnan etsimistä. Kirkon Ulkomaanapu, Suomen Lähetysseura ja Punainen Risti olivat tuttuja järjestöjä suomalaisille, mutta Ahtisaaren suunta oli toinen. Hänen järjestönsä ei olisi avustusjärjestö mutta ei myöskään pelkkä ajatushautomo vaan jotain siltä väliltä. Sen pitäisi voida itsenäisesti selvittää ja edistää konfliktien ratkaisua ja tarvittaessa toimia rauhanvälittäjänä. Ehkäpä se voisi konfliktin jälkeen toimia myös rauhan ylläpitäjänä.

Iloniemi kertoo keskustelleensa ystävänsä kanssa useita kertoja uuden toimijan mahdollisuuksista. ”Martin kansainväliset ystävät olivat vakuuttaneet hänet siitä, että kysyntää maailmalla kyllä olisi, sillä eihän kyse olisi tavallisesta kansalaisjärjestöstä. Martti olisi sen johtaja, ja hänen maineensa maailmalla oli Namibian ja Kosovon myötä hyvin vankka”, Iloniemi sanoo.

Tällaisia riippumattomia rauhanvälitykseen erikoituneita järjestöjä oli vuosituhanen alkupuolella Euroopassa muutama. Saksalainen fyysikko ja filantrooppi Georg Zundel oli perustanut kylmän sodan kiivaimpina aikoina vuonna 1971 Berghof Foundationin, joka rauhan-tutkimuksen lisäksi alkoi vuosituhanen vaihteessa rakentaa rauhanprosesseja, ensimmäiseksi Sri Lankassa. Myöhemmin sillä oli keskeinen rooli esimerkiksi pyrkimyksissä ratkaista Afganistanin konflikti.

Sveitsiläinen Centre for Humanitarian Dialogue (ent. Henry Dunant Center) puolestaan oli perustettu vuonna 1999 ehkäisemään ja ratkaisemaan aseellisia konflikteja eri puolilla maailmaa. Järjestölle on alusta asti ollut tärkeää tukea myös humanitaarisia ponnisteluja ja varmistaa avun perillemeno siviileille konfliktialueilla.

Kofi Annan pyytää töihin

Kun Ahtisaari pohti tulevaisuuttaan talvella 1999–2000, oman järjestön perustaminen ei ollut ainoa vaihtoehto. Eräänä myöhäisenä iltana Ahtisaaren puhelin soi. Kofi Annan soitti YK:n päämajasta New Yorkista ja kertoi, että YK:n pakolaisjärjestön pitkäaikainen ja arvostettu pääjohtaja, japanilainen Sadako Ogata oli jättämässä tehtävänsä. Tilalle tarvittiin osaava ja kokenut tekijä, joka tuntisi YK:n käytännöt ja osaisi työn. ”Voisitko ajatella ottavasi tehtävän vastaan”, Annan kysyi.

Eri puolilla maailmaa oli tuolloin 21 miljoonaa pakolaista, jotka tarvitsivat apua. Uusia pakolaisia synnyttäviä konflikteja oli meneillään useita. Nämä ihmiset tarvitsivat parhaan mahdollisen auttajan.

Ahtisaari kuunteli läheisen yhteistyökumppaninsa esitystä mutta empi. Hän oli samaa mieltä tehtävän tärkeydestä ja sen vaatimuksista. Presidenttikausi oli kuitenkin vasta päättymässä, eikä Ahtisaari ollut vielä varma, mitä ylipäätään halusi tulevalta. Hän pyysi harkinta-aikaa, ja Kofi Annan myöntyi tähän. Kesän yli, lupasi Annan. ”Silloin haluan vastauksen.”

Muutamaa vuotta myöhemmin Kofi Annan kertoi *Suomen Kuvalehden* haastattelussa Genevessä, että hän halusi tehtävään juuri Ahtisaaren, sillä kun ihmisiä on liikkeellä suuria määriä tai tuhot ovat massiivisia, ei pelkkä humanitaarinen apu riitä. Pitää osata hyödyntää myös armeijoita ja sotilaskalustoa. ”Silloin johtajaksi tarvitaan ihminen, joka ymmärtää, miten sotilaat ja siviilit voivat toimia yhdessä. Tiesin jo Namibia-kokemuksesta, että Martilla oli kyky ymmärtää näitä molempia ja toimia yhdessä hyvin erilaisten ihmisten kanssa. Ja silti pitää operaation johto omissa käsissään”, Annan sanoi.

Ahtisaari pohti asiaa ja puhui siitä useiden ystäviensä ja eritoten Eeva Ahtisaaren kanssa. ”Kaikki suomalaiset tuttavani rohkaisivat minua ja sanoivat, että ota nyt ihmeessä työtarjous vastaan. Harvoin tuollaista tarjotaan. Mutta ulkomaalaiset ystäväni toppuuttelivat. He sanoivat, että tuon tehtävän pystyy moni muukin ihminen hoitamaan.